

Széchenyi és a magyar nevelés jövője.

Írta: IMRE SÁNDOR.

I.

SZÉCHENYI neve és a nevelés gondolata egyre sűrűbben kapcsolódik a magyar fejekben. Az idő az oka. Ez az emésztő aggodalmakat sugalló, bizonytalan idő, melyben újra, meg újra fülünkbe csendül a múlt század 40-es éveinek ébresztő szava: »Veszély fenyegeti a magyart!« (Kelet Népe.)

Azért fordulunk SZÉCHENYI felé, mert szükségét érezzük vezetőknek, akiket követhessünk; akik bennünket, szétszakadtakat, egyesítsenek. Erre csak az való, aki tisztán látja a mai helyzetet s ezt feltárva meg tudja világítani a tenni valót; aki nem csupán ékesen beszél, hanem mesternek bizonyult a cselekvésben is, mert ahhoz fogott, aminek sikerére számíthatott; akin nem érzik semmi önzés, mert a sorsunkkal való törődésre lelki szükség hajtja. Nincs már kétség a felől, hogy SZÉCHENYI ilyen. Ma is úgy látjuk, ahogyan ő most 70 éve megállapította: »A magyar fajnak léte koránt sincs biztosítva még; a magyarság éppen nem köszikla, melyen az idők és körülmények eseménye habként könnyen szétpattanna« (Garat). Öt évtizede múlt, hogy SZÉCHENYI-nek a magyarság-erősítésére *fordított élete megszakadt s öt évtized* békés munkája után ma is olyan a helyzetünk, hogy csakugyan, lehetetlen »a legkeserűbb bűba nem merülnie« annak, »aki előtt tisztán áll: mik vagyunk és mik lehetnénk« (Politikai programtöredékek). Mai állapotaink megfigyelése ily hangulatra indít s ezt a megfigyelést SZÉCHENYI olvasása nagyon élesíti. De egyszerismind meg is óv attól, hogy a bűban elmerülve, tehetetlenségünk érzete legyen úrrá rajtunk, mert éppen tuda-

tossá teszi, hogy »cselekednünk kell, ha élni akarunk; gyökeresen, mély sarkalatilag cselekednünk!« (Garat.)

És azért gondolunk ma sokat a nevelésre, mert tudjuk, hogy csak az a cselekvés gyökeres, mely megfontolt előrelátásból fakad; amely nem a baj kitörését gátolja meg, nem is a tüneteit gyógyítgatja, hanem a forrását igyekszik eltüntetni. Ami bennünket ma fenyeget, a magyarság veszedelme, nem új; kitörésének előjelei nem váratlanok. Ugyanaz ez, amit az elmúlt század első felében SZÉCHENYI is, más is, jól látott és amire nézve elegendően kimutatták, mi volna a gyökeres cselekvés. Éppen, mert állandó e bajunk, józanul senki sem gondolhatja, hogy ha talán ma gyors cselekvéssel, kölcsönvett erővel elháríthatunk is valamit a fejünk felől, azzal jövőnket biztosítottuk. Mindnyájunknak, akiken immár semmi sem fordul meg a holnap bekövetkező eseményekből, ne a holnap, hanem a holnapután legyen a gondunk. Nem a mai felnőttek, hanem a mai gyermekek. Ki tudja, minket nem sodor-e el valamely áradat, de az ifjúságnak élnie kell azután is. A mai nemzedék számos jelből tisztán megértheti, hogy a nyomába lépőknek a maitól lényegesen eltérő lesz a feladatuk és arra nekünk kell őket már most előkészítenünk. Ezért, ha élni akar a nemzet – amiről pedig még nem mondott le – a nevelés legyen a legfőbb gondja. A nevelés mindig a jövőt készíti elő, még ha a végzője erre nem gondol is. Ma életkérdés, hogy ezt a feladatot tudatosan teljesítsük! Az egész nemzetnek, kivált a vezetőknek kell végre felismerniük, hogy a jó nevelés a legokosabb politika; minden időben ez az igazán gyökeres cselekvés. Így látta ezt az ókortól máig mindenki, aki társadalmi életjelenségek lelki okaira gondolt, s a haladás feltételeit az ember kezéből kiengedni nem akarta; ezt értették meg legújabbán hazánkban is az ellentétes áramlatok vezetői. Ezt vallja SZÉCHENYI is: »Valamely nemzetnek a maga védelmében nagygyá és hallhatatlanná tételére a legnagyobb rész nevelése a feltétel. Aki a haza megmaradását és szabadságát óhajtja, annak arra kell törekednie, hogy az ifjúság nevelése tökéletes legyen.« (Naplója, III. 4. jelű kézírásos kötet 31.).

E gondolat mindenik Írásában, sokféle alakban visszatér, sok bíráló és jobbat ajánló megjegyzéssel. Erre emlékeznek,

akik a nevelést illető egyes mondásait» elég sűrűn idézgetik. Ezzel azonban nem értékesítettük őt eléggé. A mai állapotban nem egyes részletek, hanem az alapelvek nagy jelentőségűek s SZÉCHENYI nevelésügyi értékét is éppen az teszi nagygyá, hogy a nevelői gondolkodás irányítására alkalmas. A mi közönségünk azonban a nevelés kérdését nem látja annak teljes nagyságában; ezért néznek SZÉCHENYI írásaiban is csak mellékesnek, részletnek' minden, a nevelésre vonatkozó észrevételt. Holott sokszor rendszertelennek bélyegzett észjárása egyszeriben egységesnek mutatkozik, amint egész cselekvésének legegyszerűbb, végső mozgatóit keressük; ha észrevesszük, hogy gondolkodásában a nevelés gondolata van középben. Úgy értem ezt, hogy elmékedése a nevelés gondolatára vezette s amint ehhez eljutott, azután mindig ez irányította. Ha ugyanis – maga kívánsága, szerint (Világ) - munkáinak nem részleteit, hanem az egésznek a philosophiáját nézzük, ezt három gondolatban foglalhatjuk össze: mi az alapgondolata, mi az emberi cselekvés célja és miként juthat az ember e célhoz.

Alapgondolata a világegyetem és ebben az emberi élet megfigyeléséből így alakult ki: az élet megállást nem tűrő haladás, örökös tökéletesedés, melyben az embernek természeténél fogva, erejéhez mérten, tudatos munkával részt kell vennie. A természet jelöli ki az emberi cselekvés határozott célját is: »titokzatos létünk céljának akkor felelünk meg legjobban, ha azon a helyen, melyre a sors állított, hazánk, és ez által, a mindenség tökéletesítésén tehetségünk szerint fáradunk« (Hitel). Végül: ez emberi rendeltetés betöltésének fejtétele minden egyes ember tökéletesedése, sajátosságainak, testi és szellemi erőinek kifejtése, aminek a kiművelt emberfő a bizonyítéka (Hitel). Vagyis SZÉCHENYI gondolkodásában irányító eszme: a fejlődés, az emberiség folytonos haladása; cél: a nemzet ki fej lése; a haladás eszköze pedig: minden ember értelmének teljes kiművelése.

Ez a három, felettebb egyszerű tétel megérteti az egész SZÉCHENYI-t: világfelfogását, melyet a tökéletesedés lehetőségében való erős hit jellemez (Garat); gyakorlati életbölcseletét, mely mindig *fatumokból* indul ki (Világ); közéleti erkölcs-tanát, melynek alapelve az, hogy a legnagyobb igazság a leg-

nagyobb haszon (Hitel). Itt a magva a társadalomról, a nemzet mivoltáról és értékéről való felfogásának. Innen származnak politikai elvei, közigazgatási, gazdasági, külpolitikai tekintetben egyaránt. És ez a magyarázata annak, hogy önmagával, a rádobált sárral nem törődve, olyan keményen bírál, oly gúnyosan pellengérezzi a folytonos múltbanezést és az ebből fakadó hátramaradást, a régihez tapadást és az újtól való félelmet, a nemzeti elzárkózást, meg a nemzeti kishitűséget. Ezért igyekszik megtanítani népét az előrelátásra, számításra, okosabb gazdálkodásra, kitartásra, és apránként ránevelni egyesülés útján egyetértésre, sikeres közös munkára, a távoli haszonnak a hirtelen jött kis haszonnál többre becsülésére; a tudás, az igazság, a világosság értékének felismerésére. Gondolkodásában, íme, megvan a nevelői gondolkodáshoz szükséges széles keret: egységben nézi az egész emberiség-életét és ennek körében a nemzetét; megvan a nevelői gondolat forrása: felismeri a nemzet bajait, haladásának akadályait; megvan a legfőbb nevelői jellemvonás: nemcsak panaszol, nemcsak sürgeti a javítást, hanem dolgozik is azon, emberi kötelességnek vallva segítenünk magunkén kívül a mások tökéletesedését is. A nevelői gondolkodás alapja egyesekben is, nemzedékekben is az elégedetlenség; tette indítója a javítás vágya. Ezeket SZÉCHENYI-től nem lehet elvitatni.

És hogy amaz alaptételeknek nem iskolaállítást lett a következménye, hanem a gazdasági célzatú Hitel; nem nevelésügyi rendszeres fejtegetések, hanem a közgondolkodásnak a napi politika kérdéseiről való felvilágosítása; nem gyermekeket gyűjtött maga köré, hanem lóversenynyel és kaszinóval a felnőtteket akarta közös gondolkozásra, érdekeik felismerésére rávezetni: mindez csak erősíti azt a felfogásomat, hogy SZÉCHENYI gondolkodása a szónak magasabb értelmében csakugyan nevelői gondolkodás. Ennek ugyanis következménye a nevelői tevékenységnek az az irányító elve: az emberekről úgy kell ítélnünk, amint vannak s nem úgy, amint lenniök kellene (Világ), tehát a javító munkát nem azon kell kezdenünk, amin az elmélet szerint legjobb volna, hanem amin a körülmények miatt legsikeresebben lehet. A nevelő tudatosságát az bizonyítja: alkalmazkodik-e a körülményekhez, az emberi lélekhez. SZÉCHENYI tevékenységének éppen ez az alkalmazko-

dás jelölte meg az irányát, főként pedig az első, tervszerű lépést.

A Hitel kiadásával ugyanis közvetlenül anyagi hasznot célzott, de csak azért, hogy ilyen módon általánosabban éreztesen meg szellemi szükségleteket. Mindig ez a meggyőződése: »Csak úgy remélhetünk ránk és utódainkra nézve üdvöt, ha szellemi alapon nyugszik jelenünk és jövődünk, ha szellemi alapon nyugszik anyagi kifejlésünk és nem viszont« (Kelet Népe). Nem rajzolgatott ugyan ábrándosan valami sehhol nem létező országot, hanem a közvetlen szükségletek szerint cselekedett, de mindig a benne tisztán élő *ideán* volt a tekintete. Az vezette, ami még nincsen, de aminek lennie kell: a sajátosságában kifejlett, megnemesedett, nemzetté lett magyarság. Efelé törekedve, világosan látja az eszményi társadalom körvonalait, melyben őt egyképpen érdekli a fejedelem trónja, a gazdagok palotája, a szántóvető kalibája s amely szervezetben mindenki a maga helyén van, ott végez tökéletes munkát. Az ő lelkében már fennáll minden ember, a legkisebb is, emberi méltóságának magaslatán; nincs alacsonyság, sem közepszerűség és megvalósult a lehető legnagyobb résznek lehető legnagyobb boldogsága.. Ez az eszmény, melynek érdekében hatni igyekszik mindenkire. Maga ez az igyekvés és ennek a hatása félre nem ismerhetően nevelői igyekezet és nevelő hatás éppen -azért, mert az egyes emberekre irányul. Mivel pedig állandóan e hatás módján elmélkedik, ez nyilván nevelői gondolkodás.

Azért SZÉCHENYI a szónak iskolás értelmében paedagogusnak mégsem mondható. Azonban abban a magasabb rendű értelemben, amely szerint a paedagogus a jövő alakulásának tudatos előkészítője, a haladás lelki feltételeinek elgondolója és megalkotója, ebben az értelemben SZÉCHENYI igenis paedagogus. Senkisé. láthatja másként: SZÉCHENYI szerint az emberiség, a nemzet emelkedésének feltétele minden tudatosan dolgozó, egyes ember; a tudatos munka feltétele az önismeret; ennek forrása a teljesen kiművelt emberi értelem. SZÉCHENYI politikája tehát benyúlik mélyre, az egyes ember lelkéig és így politikai gondolkodása nevelői jellemű, mert a hatás útjait is keresi. A paedagogiai és a politikai gondolkodás természete okozza ezt a találkozást; nemcsak ő benne, hanem minden alaposan gondolkodóban.

Amely nemzedéket ugyanis a jövő foglalkoztat, abban a nevelői gondolkodásnak lehetetlen csupán magára a nevelésre szorítkoznia, mert annak távoli célja és óhajtott eredménye kivan pontos megállapítást és a részletekben is pontos érvényesítést; a politikai gondolkodás meg nem maradhat nagy általánosságokban és magasságokban, hanem benső okokból kénytelen megkísérelni azokat az egyszerűbb lépéseket is, melyekkel nagy céljaihoz közeledhetik. Az ilyen korszakban világos, hogy csak a nevelés az igazán gyökeres cselekvés, mert a közállapotok jobbra változásához az emberek akarata az első kellék. Ezt a mély értelmét nyerjük SZÉCHENYI nyomán az állampolgárra nevelés, politikai nevelés jelszavának, mely három világrészben irányítja most a nevelői gondolkodást, sokszor bizony nagyon sekélyes tartalommal. S ez a SZÉCHENYI-féle felfogás teszi kétségtelenné a mai felnőttek nevelői feladatát: gondoskodnunk kell arról, hogy a mai serdülőkből olyan emberek váljanak, akik a nemzetet megtartják; akik, ha tán porba omlanék, majd felemelik; akik, ha mi elvész vagyomban, tekintélyben, külső becsületben, önbizalomban, azt visszaszerzik.

SZÉCHENYI jelentősége nevelésünk- jövőjére azért igen nagy, mert hatása alatt a politikai és a nevelési feladatot teljesen egynek látjuk.

SZÉCHENYI eszméinek általánosabb elterjedése nevelésünkre egyébként is nagy és jó hatást tenne. Mert hatásának kell lennie annak, aki szükségletet elégít ki s SZÉCHENYI-ben a nevelés kérdéseinek egész sorára van felelet. Csak néhány, nevezetes kérdést említek.

Ma nincs tiszta képe a nemzetnek arról; milyenné kell nevelnünk minden embert, ha a nemzet javát mindenkitől várjuk. Nem látjuk tisztán: mily vonásokat tartsunk szemünk előtt, hogy a nevelés végre csakugyan nemzeti legyen. Inga- dozunk abban is: hogyan felelne meg a nevelés az ember természetének; Nincs olyan irányeszménk, mely a nevelés mostani feladataiban tétovázás nélkül mutassa az utat és egyesíteni tudja az iskolának és a nem-nevelőknek, a nagy- közönségnek egymásról annyira eltérő-észjárását. S mindez hiányzik azért, mert nincs olyan alapgondolat sem, melyben a nevelésen elmélkedők egyetérthetnének és amelyen a köz- nevelés lehetőén tökéletes szervezete fölépülhetne.

Hogyan fogjuk fel azt, amit erre SZÉCHENYI-től hallunk: kinek-kinek személyes kérdése. Itt most csak azt mutatom be: mivel tölti ki e mai hézagokat SZÉCHENYI gondolkodása s milyen viszonyban van az ő felelete a mai állapottal.

A nevelés elméletében ma jóformán ellenmondás nélkül uralkodik a nevelésnek az a közösségi (socialis) felfogása, mely az ember társadalmi létéből indul ki. Innen szükségképpen jutunk el arra az álláspontra, melyen az egyén és a közösség szempontja egészen egybeesik s a közösség különböző alakulásai (emberiség, nemzet, család és másfelől az egyházak) a nevelésben az őket igazságosan megillető mértékig érvényesülnek. SZÉCHENYI erre az álláspontra nagyon egyenesen vezet, ekként: Az emberiség sok nemzetből áll, mindenik nemzet igen sok egyes emberből; az emberiség haladása egyértelmű a nemzetek kifejlésével, ez pedig az egyes tagok tökéletesedésével jelent egyet; viszont az egyes emberek nem magokban, nem tetszés szerinti csoportokban, hanem csak mint nemzet lehetnek nagygyá, számukra a nemzet testesíti meg az emberiséget, melynek körében azonban egyetlen nemzet sem magában álló, hanem csak egyik egyénies alakulat; tehát mindenki az egész emberiség haladásához járul munkájával, de ennek körülményeit a nemzet mutatja fel; a nemzetek alkotják együtt az emberiséget, de az egész szempontjából az határozza meg a nemzetek értékét, mennyire általános bennök az egyes emberek egyéniségének teljes kifejlődése. SZÉCHENYI értelmében tehát a nevelés alap gondolatául azt állapíthatjuk meg, hogy a közösség és az egyéniség egybeeső szempontját következetesen, együtt alkalmazva, a nevelés: *nemzetnevelés*. E kifejezés megjelöli azt a tényt, hogy a nevelés mindig a nemzet körében folyik és arra hat; meg azt a követelményt, hogy a nevelést mindenben nemzeti tudatosság vezesse. Feladata tehát ez: segítse az általános, emberi haladás érdekében a nemzet haladását az által, hogy minden embert teljesen kifejts, azaz nemzeti tudatosságra emel s a közös munkában való részvételre képessé és készsége tesz. Ekként a nemzetnevelés eszméje a nevelői gondolkodásnak határozott irányt szab, kimutatja a nevelés állandó, határozott célját és megköveteli, hogy az iskolaszervezet ebben az irányban, ezt a célt

szolgálja. így minden nevelési kérdésben a nemzet gondolata az alapvető, amire SZÉCHENYI az emberi társadalom alkatának megfigyeltetése útján vezet el.

Minthogy SZÉCHENYI a haladást hirdeti és akarja, tehát a nemzetet sem nézi változhatatlannak: ezen az alapon gondolkodása tovább is a tényeken épül. S abból a nevelésre az következik, hogy aminek a haladását akarjuk segíteni, annak – a nemzetnek – mai állapotát kell tisztán látnunk, ebből érthetjük meg a mai feladatot. Figyelmeztet a maga korának társadalmi harcaira, melyeknek újraéledését, máig történt dakulását és mostani jelenségeit jól ismerjük; rámutat a lakosság vallásfelekezeti és nyelvi nagy széttagoltságára, aminek veszedelmei előtt lehetetlen ma szemet hunynunk. E szemlélődés eredménye ez a tétele: ahol nemzet van, ott annak belső kifejtése minden további emelkedés kútfeje; ahol pedig még nincs nemzet, ott legelső a nemzeté alakulás, minden lakosnak az emberiség közös jogaiban való részesítése (Stadium). Ez a gondolat alkalmas arra, hogy ma a közgondolkodásnak középpontja legyen. Mindkét része, a belső kifejlés és az egyesülés, egyaránt szükségletünk ma is.

Ami a belső kifejlést illeti, nem multa még idejét SZÉCHENYI panasz: nem volt még olyan magyar fejedelem, aki »a magyarnak eredeti sajátságára állította volna annak polgári kifejlését, . . . legtöbb magyar fejedelem a jó vagy rossz szerencsének, amint éppen jött, hagyta át keleti vérünk kiképzését« és üres még a lapja történelmünkben ma is »azon főnöknek, ki magyar szellemben fejtené ki nemzetünk erejét s azt a törvények közt szigorú kézzel tartva, azzal nagyszerűt, állandót, a nemzethez illőt vinne véghez« (Polit. progr. töred.). Erre a belső kifejtésre azonban nem elég valami meglevőnek tervszerű megtartása, hanem a nemesedésnek kell vele együtt járnia. Mindaz, amit sok helyen az emberi nem feldicsőítéséről, vérünk (fajunk) nemesítéséről, az emberi nem szebbítéséről gondol, együtt van egészen programmszerűen ebben a felkiáltásában: »Igen, drága Földiek, jövendőnknek alapja nem egyéb, mint nemzetiségünk biztosítása és nemesebb kifejtése.« (Kelet Népe.) És ennek természetes az a következése, hogy minél bonyolultabb valamely szervezet, annál kevésbé lehetséges egyformán végeznünk a munkát mindenik részén; minél

magasabbra akarjuk a nemzetet fejleszteni és nemesíteni, annál gondosabban kell alkalmazkodnunk egyes részeinek különleges állapotához. A részek helyzetét pedig nem magukban, hanem az egészben nézve ismerhetjük fel s ezért csak annak leginkább feltűnő jellemvonása lehet a munkának eredményes irányítója.

Ilyen legfőbb, jellemző vonása helyzetünknek, hogy itt nincs, még ma sincs, egységes nemzet. Erre alkalmazva SZÉCHENYI tételét s óhajtva »egy testté olvasztani hazánk gyengédkedő s oly számtalan nemzetségét« (Hunnia): SZÉCHENYI szellemében nevelői gondolkodásunk és iskolai nevelésünk mai feladata a *nemzetté nevelés*. E gondolat SZÉCHENYI eszmemene-téből fakad; de a mai viszonyok igazolják. Most valóban az a feladat, hogy a haladás érdekében lakosságunk mindenik részét, az annyiféle ok miatt szétváló csoportokat, a közvetlen környezetök hatása alatt oly különbözően gondolkodó egye-seket mind olyan tagokká neveljük, akik az együvé tartozást felismerik és akarják is. Ez a követelmény határozottabb értelművé teszi a belső kifejlés változatosságának a követelését is: mindenik rész a maga sajátosságában kifejlődve lesz érté-kes tagja az egésznek, csak így lesz ereje, ami nélkül az egységet nem támogathatja. A nemzetté nevelés eszméje mindenik rész számára határozottan mutatja azt az utat, melyet az alapgondolat, a nemzetnevelés gondolata, a mostani viszonyok között parancsolóan kijelöl.

Hogyan lehetséges ez a nemzetté nevelés? SZÉCHENYI feleletét az a felfogása adja meg, hogy az emberekkel az emberi természet ismerete és számbavétele nélkül semmit sem lehet elérni. Ezért neki tevékenységében irányelve: ne kívánjunk az emberektől érdekeikkel ellentétes dolgot (Világ), mert haszonkeresés nélkül semmisen történik a világon (Hitel). Ez neki meggyőződése, melyet szintén tapasztalásból szerzett. Oly mélyen látja a mindenen diadalmaskodó haszonvágyat az ember lelkében, hogy »előbb vége lesz a magyar honnak, de még csillagunk is visszatér a nagy mindenség kebelébe, mielőtt azt onnan ki lehetne irtani« (Stadium). Es ezen ő nem sopán-kodik, hanem kimondja: nem is olyan alacsony vágy ez, csak adjunk neki józan irányt, fordítsuk nemes célra, közhaszonra (Stadium). Milyen egyszerű és bölcs nevelési tanács ez; talán

azért nem követték még sohasem! Nem irthatjuk ki a haszonvágyat s tudjuk, hogyha a nemesebb embert a becsület vazeti is, a sokaság mozgatója mindig a haszon (Stadium): igyekezzünk hát megadni a módot ez emberi közös vonás nemesedésére a dolgok kapcsolatának, az emberek egymásra való hatásának felismertetése által! így világosodik meg az egyesekben: mi az ő igazi hasznuk.

A haszonvágygyal kapcsolatos két másik vonása az emberi természetnek. Egyik a javítás vágya, mely magunk helyzetének folytonosan kedvezőbbé tételére serkent és amely miatt az ember csak akkor nyugszik meg, ha teremthet valamit (Világ). A másik tehát az alkotás vágya, mely »sejtve vagy sejdítetlen« mindenkiben él s ha nem nyilvánkozik, annak csak tudatlanság vagy gyengeség az oka (Világ). SZÉCHENYI már most azt kívánja: ezt az ösztönt elégítsük ki, fejlesztjük akarását, tűzzünk célta eléje, vagy mindenkivel kerestessük meg az őt kielégítő célta s vigyünk rá mindenkit, egyéneként az egész nemzetet, annak megértésére, hogy a magunk alkotó tevékenységéhez a másokkal való együttműködés is szükséges, a magunk helyzetének javulása éppen nem független a közviszonyoktól. Azt kell világossá tenni minden emberben, hogy a közjó munkálását a magunk java követeli: anyagilag is, mert a közért hozott áldozat sokszorozva száll vissza ránk és utódainkra; lelkileg is, mert a közért való munka megelégedést és benső csendet teremt bennünk, erősíti minden komoly munka főfeltételét, az önbecsérzetet (Hitel). Meg kell értetnünk, hogy sok ember valóban nagy erő, de csak ha közösen dolgozik egy célra. Közös célra való egyesülés pedig a sokaság sokféle elemei között csak úgy lehetséges, és ha létrejön is, csak akkor tartós, ha minden résztvevő fáradozása az önmaga jólétét emeli bizonyos, vagy előre látható haszonnal. Különböző rendűek között legerősebb kapocs a közös érdek. Az emberiség tetteinek ezen a legmélyebb indítóján csak olyan ember szomorodhatik el, aki ábrándok világában él s a színpadi erényeket becsüli mindenek felett (Világ). A közérdek hozza létre az egyességet (Világ), az egyetértést, aminek hiánya sok bajnak oka: nekem nincs, neked sincs, mert nem értjük egymást (Hitel). Minél több embert sikerül a haszonvágyán megfogva, a javítás és alkotás vágyának tért és sikert

biztosítva, a közös érdek felismerésére elvezetnünk, vele a maga hasznát egyetemes szükségletek kielégítésében megláttatnunk: annál sikeresebb a nemzetté nevelés, mert ekkor a ma külön érdekeket látó részek egységgé, azaz egyakarátú, összetartó, közös célra néző nemzetté válhatnak, melyben erős közszellem uralkodik.

Ha a nevelést SZÉCHENYI szellemében nemzetnevelésnek értjük, ha ma az egésznek középpontjává a nemzetté nevelés gondolatát tesszük és ha az emberi természetből kiindulva, nem resteljük a haszonvágyat elfogadni a nevelés irányító-jául: akkor jövendőnk nevezetes biztosítékát szereztük meg, mert így az iskola munkája és a rajta kívül élők gondolkodása között összehangozás jöhet létre, amitől most anynyira távol vagyunk. Ismeretes, hogy az iskola tudatosan dolgozó munkásai mennyi nehézséggel küzdenek a közönség gondolkozásmódja, vagy éppen gondolatnélkülisége miatt; ismerjük másfelől azt a sok panaszt is, mely az iskolai munka mindé-nik részével való, általános és nem alaptalan elégedetlenségéből származik. Ha SZÉCHENYI-vel gondolkodunk, e baj csökkenhet. Akkor ugyanis mindenki megérti, hogy a nevelés – mert mindenkire nézve hasznos akar lenni – a legnagyobb közös érdek; nem önmagáért van, hanem a közt szolgálja; ezért nem is erőltet rá senkire semmit, hanem arra nyújt módot, hogy a nemzetnek mindenik tagja bármelyik irányban is megtalálja a neki való elő-készülés alkalmát. Kialakulhat tehát a köznevelés eszményi szervezete, amely egységes, azaz részei tökéletesen kiegészítik egymást, de nem egyformásít, mert csak a változatosság ad módot a minden irányú nemzeti feladatok elintézésére; ez a szervezet befejezett, azaz alapelvének minden következménye benne van, de nem merev, mert ha a nemzetnevelés a mai feladatát betöltötte, a szervezetnek az újabb feladathoz kell idomulnia. Így aztán remélhető, hogy a közgondolkodás általános nevelői gondolkodássá nemesül és megszűnik az iskola mostani magára hagyottsága, mert megértjük, hogy a nemzetté nevelés nem lehet sikeres, ha ez. a szándék csupán az iskolát hatja át. Hiszen egyetlen intézmény sem dolgozhatik eredményesen a közért, ha a közfelfogás iránta bizalmatlan, vagy éppen ellenséges.

Ez az általános nevelői gondolkodáson nyugvó nevelés lehet azután valóban *nemzeti nevelés*. E kifejezésnek itt határozott értelmét találjuk. SZÉCHENYI szellemében ugyanis azt a módot jelölöm vele, amely módon a nemzetnevelés valamely nemzet körében folyik. A nevelés akkor nemzeti, ha alkalmazkodik a nemzet helyzetéhez és a nép jelleméhez. A jellem meghatározása felettébb nehéz, sőt kivált a rendkívül sok keveredés miatt lehetetlen feladat. Nekünk teljességgel nem is lehet határozott nemzeti jellemről beszélnünk, anynyiféle elemből állunk. De nem is ez a fontos, hogy például a magyar és nem-magyar vonások végső eltéréseit ismerjük, hanem hogy lássuk, a közös emberi vonások hogyan nyilatkoznak bennünk. Csak így szabad értenünk és ily értelemben szabad felhasználnunk azt, ami SZÉCHENYI véleménye szerint a magyarnak a jelleme, hogy t. i. testi és lelki tehetségét, tulajdonságait sajátossága szerint fejti ki; életét személyiségéhez és körülményeihez alkalmazza; önálló s erre az önállóságra törekszik; önbecsérzete neki az első; férfiasan öntudatos; önérzetes, komoly, igazságos; bátorsága nem vakmerőség, hanem erkölcsi bátorság, a nemzeti közösséget, az egyesnek a nemzettel való teljes egybeforrasát mélyen átérzi; nem a korlátlan egyéni függetlenség, hanem a társasági szabadsághíve. S nem csupán a magyarokat bélyegzi a hiba sem, amit SZÉCHENYI szomorúan lát, hogy t. i. a magyar ember előítéletek rabja és elbizakodott; czivakodásra és széthúzásra hajlandó; nem szeret tudományokkal foglalkozni; a saját egyéni értékét túlbecsülve aristokrata (de nem SZÉCHENYI értelmében), másnak az egyéniségét nem becsüli meg. Bármily éles megfigyeléssel jegyzett is fel SZÉCHENYI számos adatot a magyar jellemhez, mindaz nem elég a nevelés magyar irányának teljes, tudományos meghatározásához; értékes útmutatást azonban mégis ad. Kivált ha alapul vesszük a nemzet helyzetét, amit megállapítani mégis könnyebb. Eszerint nemzeti létünk biztosítása és nemesebb, kifejtése a feladat. Evégre a nevelés munkája kettős: törekszik kifejleszteni a felismert közös vonásokból mindazt, ami a nemzet haladásához szükséges; másfelől pedig igyekszik jó irányt adni, vagy legalább rossz hatását meggátolni annak, ami a haladásnak akadálya. A nevelés tehát a nemzetet tudatosan fejlesztő és saját tagjainak

rossz hajlamaitól előrelátóan védelmező tevékenység, melynek párhuzamos fővonásait SZÉCHENYI munkáiból ekként lehet összeállítani.

A nemzet haladása érdekében a nevelés arra iparkodik, hogy minden egyes ember testi és szellemi tekintetben összhangzóan kiműveltség, aminek eszköze a tanítás, testgyakorlás, főként az embernek magának megismertetése; ezzel ellentétben a haladásnak akadálya a testi vagy szellemi fejlesztés egyoldalúsága, a szellem megerőltetése, a test elgyengítése vagy gyengének meghagyása.

Szükséges az értelem lehető legteljesebb kifejtése; káros a félműveltség, tudákoság, az érzelmek uralkodása. A nevelésnek célja az ítélő erő fensőbbségének megállapítása, óvakodnia kell azonban az emlékezet és képzelet különös kifejtésétől s nem szabad megengednie az előítéletek uralkodását.

Fontos felhasználnunk a nevelésben mindenkor a gyermek tapasztalását, mert egyenlő tudásuk között mindig a tapasztaltabb az első; így áll ez a nemzetekre nézve is; ezért szükséges más nemzetek tanulmányozása és ezért dolgozzék a nevelés ellene a szűkkörű nemzeti elzárkózásnak, melyből a káros öntúlbecsülés fakad s az egész nemzetet megronthatja.

A nevelésnek ugyanis legfőbb értékű rendeltetése egyénre és nemzetre nézve az önismeretnek, azaz magunk és környezetünk pontos ismeretének, létesítése, mert a haladásnak ez az alapja, az önismeret nélkül való ember és nemzet elfogultsága pedig a legnagyobb akadálya.

Együtt jár az önismeretre juttatás követelményével az is, hogy kifejlesztjük mindenki egyéniségét, mert csak így érvényesülhet a benne levő *isten szikra*, vagyis az egyéni mirevalóság; káros tehát a nevelésben minden egyformásítás és kényszerítés.

Az egyéniség kifejlődésének eredménye legyen az önismereten épülő önbizalom, önérzet, amivel – mert mások értékét is ismerjük – a szerénység jár együtt; ezeket a nevelés szándékosan fejleszse is, de ne engedjen utat az önhittségnek, elbizakodásnak, nagyképűségnek és a hízelkedésnek.

Mindezekkel gondoljon a nevelés rendszeres tanítás közben, melynek feladata főként a tanulás vágyának, az ismeretszerzésre való törekvésnek felébresztése; ezt azonban t'eljesen meggátolná a tanulni valók felhalmozása, az elme tüitömése.

A tanítás vezessen mindenkit a benne levő lehetőség szerint önálló gondolkodásra, hogy kifejlődhessék a szellemi önállóság; óvakodjék minden nevelő a tanítványain való szellemi gyámkodástól, mert az így nevelt ember majd felnőtt korában is örökösen támasztékot keres.

Vezessen a nevelés a legkisebb dolgokban is a munka teljes elvégzésére, alaposágra, állhatatosságra; gátolja meg folytonos éberséggel a felületességet, a körülbelül és nagyjából való dolgozást.

Teremtse meg az egész életre minden cselekvés erkölcsi alapját, kifejlesztvén az akarat erejét és benső szükségletté tévén a szándékok tisztaságát; ne t'urje tehát semmiben a határozatlanságot, tétovázást és a kezdetben ártatlannak tetsző, kicsinyes indítékokat.

Fejtsük ki mindenkiben a közösség tudatát, aminek eredményeként kiki igyekezzék az egyéni és a nemzeti érdek megegyeztetésére; ne engedjük tehát megerősödni az önzést, sem kifejlődni az irigységet.

Shoktasson a nevelés arra, hogy másokat megbecsüljünk, de magunkat is megbecsültsük s érttesse meg, hogy első-sorban nekünk kell megbecsülnünk magunkat, testünket és lelkünket, más-tól csak úgy várhatjuk. Aki így gondolkodik, megérti másban is az önmaga megbecsültetésére való törekvést, tehát nem bánik másokkal felfuvalkodva, lenézően vagy erőszakosan.

Ezen az úton teremtsen a nevelés mindenkiben jóakaratot egymás megértésére s vessen gátat a széthúzásnak és gyűlölködésnek.

A nevelés eszményi célja SZÉCHENYI értelmében az olyan nemzet, amelynek minden tagja egészséges, lelkében nemes. Minden követelményt magában foglal ez a négy, az egészséget és nemességet jelentő tulajdonság: nemzetiség, polgári erény, igazság, szabadság. Értelmezésüket csak rövidre fogom. A nemzetiség szava SZÉCHENYI-ben azt jelenti: *nemzetiesség*, azaz a nemzeti tulajdonságok összessége, haza-

szerepet, a nemzethez való ragaszkodás, nemzeti önérték. A nemzetiség tehát lehetetlenné teszi az idegenmajmolást, mert maga sajátjaiban akar az ilyen ember kifejlődni, és a világpolgárságot, mert ez csak ál-természet s igen sok vagy téves tudománynak éretlen és savanyú gyümölcse. (Hitel). A nemzethez ragaszkodás fejlődés eredménye az emberben; emelkedettsége a gondolkodásnak, amely a nemzetnek az emberiséghez való viszonyát tisztán felismerte.

A polgári erény értelmé SZÉCHENYI -ben felettebb egyszerű: a kötelesség érzése és teljesítése. Akiben megvan, irtózik attól, hogy dologtalanul éljen s a baj forrását mindig másban és nem elsősorban önmagában keresse. De a polgári erény kifejlődésének feltétele, hogy a munka nyomában siker és illő elismerés járjon, mert »a tanútlan erény« csak kiválasztott lények sajátja (Hitel).

Az igazság az egyes emberben mint igazságérzet, őszinteség nyilatkozik; az igaz ember szereti a nyilvánosságot és az egyenességet, távol van tőle minden hazudás, álnokság, homály és czimboráskodás. Aki az igazságtól irtózik, az önmagát csalja vagy engedi, hogy mások csalják (Világ). Csak a valóság az emberiségnek egyetlen célravezető kalauza (Világ); hazájának nem a mindent dicsérő használ, hanem az igazmondó (Hitel).

A szabadság soha nem jelent zabolátlanságot, hanem erkölcsi bátorságot és megelégedettséget, aminek ellentéte a gyávaság és az örökös elégedetlenkedés. Igazán szabad és megelégedett csak az az ember lehet, aki lelkileg független, azaz akiben van élettudomány, tiszta lelkiismeret, aki egészséges és takarékosága által vagyonában – ha mégoly kicsi is – rendet tart s így másra nem szorul. .Soha nem szabad, mert lelkében nem független az olyan ember, akit élehetlensége, mulasztásainak tudata, betegsége, vagy tékozlása bajba juttatott, vagy bajba juttathat, meg aki a szerencsét hírben, kincsben, hatalomban látja. (Világ.)

SZÉCHENYI azt kívánja, hogy ezt a szellemet az egész nemzetre kiterjedő nyilvános nevelés terjeszsze, amely nevelés rendezése az állam dolga (Naplója i. h. 161), mert a lakosok testi és lelki szebbítése legfőbb hivatása és legszigorúbb kötelessége a fejedelmeknek és a kormányoknak (Önismeret).

A kívánatos nevelésnek ez a jellemzése bizonyára nem egyedül a magyar nevelésre illik. Kétségtelen azonban, hogy SZÉCHENYI mindezeket – ámbár nem így összeállítva, hanem egyenként, alkalomadtán – a magyar viszonyokból állapította meg. Ezt munkáiból teljes pontossággal lehet kimutatni. Most azonban nem SZÉCHENYI kora s nem is kívánságainak a tárgyi alapja érdekel bennünket, hanem a magunk kora s az a kérdés: tanulhatunk-e ebből ma is, kellene-e nekünk most ilyen szellemű nevelés?

A válasz ez. Irtózatosan sokszor derül ki, hogy egész közéletünk mindenik terén milyen sok a magasabb czélok nélkül élő, egyben-másban, vagy mindenben gyenge, munkát nem bíró, nem is akaró, sikertelen, magát mégis túlbecsülő ember és ez mind mégis felfelé törtet; tudjuk, mily sokan vannak a szolgálalkúek és az ember létökre is csúszómászók, mily sok közügyeinkben az elmaradottság és gyűlölködés, a bűn és rosszlelkűség, mily rémítően fogyatékos sokfelé az országban az egészség és mint halad a züllés útján a társadalom mindenik rétegében a vagyoni rend. És ha ezt mind tudjuk, akkor égetően nagy szükségét érezzük nevelésünkben. SZÉCHENYI szellemének, hogy a nevelés eredményeként ezután minden helyre olyan ember jusson, aki látja munkájának egyetemes jelentőségét; minden tekintetben – testben, jellemben, tudásban – erős, munkára képes és hajlandó, sikeresen dolgozni megtanult, jóakarátú mások és a közdolgok iránt, céltudatos és önérzetes és – ahogyan SZÉCHENYI mondja a »valódi magyar«-ról – »vaktán senkit se követ, maga körében marad és bármi csekély lenne is tisztje, annak tökéletes teljesítése által ad dísz és fényt.« (Hitel). Valóban, nekünk ma mindennél nagyobb szükségünk van a »SZÉCHENYI szellemében való nevelésre, hogy megértse mindenki, mennyire életszükséglete a nemzetnek ma is, amit »SZÉCHENYI annak hirdetett: a »reform, progressio nemzeti és alkotmányos vágásokban, engesztelődés minden hazafiak iránt s mindenek fölött erkölcsi és társadalmi tisztaság« (Polit, progr. tör.).

SZÉCHENYI mindezt meg akarja értetni mindenkivel s a megértés feltételét is megjelöli. Nyilvánvaló, hogy a teljesen és egybehangzóan, testileg, erkölcsileg, szellemileg kifejlett embe-
rektől várja a nemzet jobb jövőjét, de ennek igazi forrását s

az ember kifejlésének és munkásságának igazi biztosítóját az értelemben látja. Mindenki ismeri ezt a sokat idézett mondását: »Minden kifejlődés, erő, érték és szerencse legmélyebb sarkalata a kiművelt emberfő« (Hitel), meg ezt a másikat: »A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma« (Hitel). E gondolat fejtegetése különös figyelmet érdemel nevelési tekintetben, mert eszerint a nevelésnek az értelem fejlesztése a központi feladata, melynek jól végzésén fordul meg a haladás és az erkölcsi tisztaság is. Fokozza SZÉCHENYI eme tanításának érdekességét az a körülmény, hogy ma az egész világ hangos az erkölcsi nevelés jelszavától, melynek legélénkebb hangú hirdetői az értelmi nevelés egyoldalúságát és túltengését okolják minden mai, tagadhatatlan erkölcsi fogyatkozásért. A jelszó mindig könnyen vihet bajba, mert túlzásra csábít; elfelejteti velünk, mi a jelszó tartalmában igazán lényeges és még inkább, hogy nincs benne minden, ami lényeges. Ez történik ma ebben a kérdésben is.

Ezért indokolt és szükséges minden alkalommal hangoztatnunk, hogy az erkölcsi és értelmid nevelést ellentétesnek, egymás akadályaiul feltüntetni helytelen és veszedelmes. Csak az alapját mutatom be annak, amit erről SZÉCHENYI-től tanulhatunk. SZÉCHENYI megérteti azokkal, – akik nem tudnák, először is azt, hogy az/ egész kérdés nem ezen a vitán fordul meg, az általános erkölcsi bajokat' em lehet pusztán a neveléssel, a még olyan erkölcsi neveléssel sem, eltüntetni, hanem a nagyon messzire előre látó, józan törvényalkotás teremthet lassanként jobb állapotot, mert – úgymond – könnyű megelégedettnek és csendesnek lennie annak, aki mindenben bővelkedik, de a szegénynek, fázónak vajmi nehéz (Hitel) s mert maga az erkölcsi előny mit sem ér, ha a nép nagyobb része koplalni kénytelen (Önismeret). De beláttatja másodszer azt is, mennyire helytelen túlzás az erkölcsi nevelést az értelmi neveléssel bármily kis mértékben is ellentétesnek tüntetni fel. SZÉCHENYI arra eszméltet, hogy az értelmi nevelés nem jelent egyet az ismeretközléssel! Ma határozottan összezavarják ezt a kettőt sokan s az értelem fejlesztését mondják túlságosnak, holott a befogadni valók tömege ellen jogosult a panasz. Ezt SZÉCHENYI is hangoztatja elégszer s nagyon jól látja, hogy »nem maga a tanulás és a tudomány mennyisége teszi az

embert okossá, hanem azok megemésztése és jól elrendezése» (Hitel). Azt azonban szükségesnek tartja, hogy az ember okos legyen s a magyar »az oknak népe« (Kelet Népe). Ennek pedig bizonyára az értelem fejlesztése az útja. S ugyan tagadhatjuk-e, hogy itt ma egyénnek és nemzetnek éppen az a baja, hogy nincs elég kifejlett értelmű, okos ember, aki a maga feje után tudna járni és akit nem lehetne semerre félre vezetni. Nincs pedig azért, mert az iskolai tanulás – jórészt és általában mondva – nem gondolkodtatás, hanem adatok átadása, amiért azután most is, mint ahogyan SZÉCHENYI tapasztalta, igen sok ember »nem gondolkodik, nem szeret, de nem is tud gondolkodni« (Önismeret). Ma az egész tanításunk nem a mai közös feladatokra való rávezetés, holott SZÉCHENYI azt követelte, hogy ne hátrafelé, hanem előre nézzünk; nem ismertetjük fel az igazi közhasznot, nem is tanítunk tehát a kielégítésére, hanem erőtlenül és meggyőződés nélkül alacsony-nak, erkölcstelennek hirdetjük a haszonvágyat, ahelyett, hogy felhasználnék! Aki, mint SZÉCHENYI, annyira megvetés károsnak ítél minden középszerűséget, természetesen kél ki az értelem félig való kiművelése ellen, amiből többi rossz származik, mint a teljes érintetlenségből (Hunnia), miért a félig-meddig való kiműveltség az önállóságra elégtelen, ennek megvallására pedig hiú (Pesti por és sár). SZÉCHENYI kemény szavai súlyos szemrehányásként hangzanak, azt jelentvén, hogy az értelmi nevelés nemhogy sok volna, de aztán is elég, azért olyan sok a baj. S aki annyira fontosnak tartja minden ember részese-dését a nemzet munkájában, érthető, ha az értelem teljes kifejlesztését kivétel nélkül mindenkire nézve követeli. Csak a teljesen kiművelt értelmű ember látja változások és újítások szükségét, mert ez tudja felismerni a hiányokat s azok okait; ez akarja és munkálja is a haladást, mert meg tudja érteni, hogy a puszta bíráltság és a másokra való várakozás semmin nem segít; ez feléri észszel, hogy aki az övétől eltérő véleményű, még nem szükségképpen rossz ember, tehát van reménység a közös célért való közös munkára; és ez érti meg azt is, hogy saját erkölcsi tisztasága nemcsak [kellems öntudat, hanem hasznos is, mert az ilyen ember »távolibb időkört« szab cselekvésének, vagyis távolibb következményekre is előre gondol. És ahoz is az értelem teljes kiműve-

lése kell, hogy felemelkedjék valaki arra az igen nagy magaslatra, ahová SZÉCHENYI visz és ahonnan tisztán látszik: minden javítást, a nevelést is, önmagunkon kell kezdenünk.

SZÉCHENYI hatása a nevelésre kettős: tárgyi és személyi. A tárgyi hatás abban áll, hogy a nevelői gondolkodás elmélyül, látszólag apró dolgoknak is a nemzeti jövő érdekében való nagy jelentőségét ismeri fel. A mai dolgokon való gondolkodásra kényszerít, de kiemel ezek köréből, föléjük. Elvi alapot ad s így a más tetemes magaslatból, az örökös haladás nézőpontjából, bíráló szemmel láttatja. Gondolkodásunk tisztábbá, céltudatosabbá válik s ennek a nyomán az iskolai nevelés közeledhetik az élet szükségleteihez, mert SZÉCHENYI szelleme a levegőben járást nem engedi s nemcsak az elmélkedésben, hanem az iskola szervezetében, a nevelés módjában, a tanítás anyagának kiválasztásában is érvényesülni kíván, ha egyszer megértettük. Aki SZÉCHENYI-t ismeri, nyilván követi is.

És mindennél fontosabb éppen az a személyi hatás, melyet a lelkébe látó olvasóra tesz. Nem lehet elzárkózni az ilyennek ama belátás elől, hogy a javítás, nemesítés kivétel nélkül minden ember kötelessége (Önismeret), magára és másokra nézve. SZÉCHENYI olvasása erős eszköze volna a nevelői gondolkodás általánossá léételének. Ennek jó következései pedig a nemzeti jövőre nézve kiszámíthatatlanul nagyok. »Sokat emlegetjük, de nem szoktuk rendszeresen megvilágítani: mi a részök a nevelésben a nem felelős tényezőknek. S itt ne gondoljunk az egyházakra, katonaságra, mert ezek a nevelést az iskolai értelmezéssel rokon értelemben, határozott szervezettel végzik, hanem csupán arra a nevelő hatásra, amely minden emberből minden perczen árad mindazokra, akikkel érintkezik. Mily alakítóan hat p. o. egy-egy gyárban a munkaadó vagy munkavezető, egy-egy község életére a földesúr vagy a bérlő, híveire a templomon kívül is élete módjával a pap, a szülőkre a velők is érintkező tanító; mily nagy a hatása az orvosnak, ügyvédnek, bírónak, politikusnak, újságírónak, hivatalnoknak s alantasaira a feljebbvalónak, a közigazgatási tisztviselőnek, kereskedőnek, iparosnak, szóval mindenkinek s mily kevesen érzik ezért a hatásért a felelősséget! Ha mindenki gondolna arra, milyen erkölcsi hatású

környezetére s ennek egyes tagjai útján szélesebb körre is a maga gögje, kapzsisága, tudatlansága, durvasága, lelkiismeretlensége, pontatlansága, hazug alapon elért sikere, kérkedése, pártoskodása, rossz portékája, rossz munkája és minden fogyatkozása! SZÉCHENYI felébreszti minden olvasójában a lelkiismeretet, rákényszerít az önbírálatra, eljuttat az önismeretre. S akkor nem nézzük az efélet apróságoknak, mert sokszor nagy következesek szülőjét ismerjük fel bennök s látjuk, hogy valami hatásuk mások lelkében mindig megmarad.

Nagyon sokat, talán mindent jelentene közéletünk nemesedésére, ha saját életének környezetére tett nevelő hatását időnként mindenki megfontolná, első sorban kivált a minden rendű tanítók, akik így vajmi sok rossztól óvnák meg magukat és a nemzetet; meg a szülők, kiknek SZÉCHENYI nem alaptalanul veti szemökre, hogy mindig csak gyermekeiket oktatják a szülők iránt tartozó kötelességekre, de a maguk szülői kötelességeit annyszor elfelejtik (Hitel). A nevelői gondolkodás pedig állandóan vessen számot ezekkel a meg nem mérhető hatásokkal. Erre int SZÉCHENYI, mikor a kötelességről, bizalomról, az adott szó szentségéről és hasonlókról beszél, meg amikor arról szól, hogy jobb nem mindig csak nyomtatványokból tanulni, hanem inkább az életből, az emberektől (Hitel). Legyen hát minél több ember, aki megérdemli, hogy tőle tanuljanak'

Csak nagy lassan léphetünk közelebb ahhoz az időhöz, melyben minden ember SZÉCHENYI szemében él: úgy dolgozik, mintha rajta fordulna meg az egész nemzet előhaladása (Lovakról); amikor, ha valaki nehézséget érez vagy sötétlen lát is, nem terjeszti a kishitűséget, hanem a benne élő erkölcsi törvénynek mindvégig engedelmeskedik, magában, erejében bízik, de magát soha el nem bízza (Polit, progr. tör.). Aki így él, az olyan ember s az olyan nemzedék megérti és tovább terjeszti biztatóan SZÉCHENYI igéit: »Ti vagytok meghíva egy sarjadék népét megmenteni! . . . Merjetez nagyok lenni, ti, kik valami jobbra vagytok meghíva, kik egy szebb jövőnek lehettek urai!« (Kelet Népe.)

Ennek a mérésnek, a jobb jövőt teremtő akaratnak a kifejtése SZÉCHENYI értelmében a magyar nevelés mostani feladata.